

Bryoflora rezerwatu „Wodospad Wilczki” w województwie dolnośląskim

Bryoflora of the nature reserve „Wodospad Wilczki” waterfall in Lower Silesia voivodship

WITOLD BERDOWSKI

*W. Berdowski, Zakład Bioróżnorodności i Ochrony Szaty Roślinnej,
Instytut Biologii Roślin Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Kanonia 6/8, 50-328 Wrocław;
e-mail: berdo@biol.uni.wroc.pl*

ABSTRACT: The flora of bryophytes of the landscape reserve “Wodospad Wilczki” waterfall comprises 68 species (liverworts – 22, mosses – 46). The most interesting bryophyte communities cover huge blocks and rock walls in the stream valley.

KEY WORDS: bryophytes, mosses, liverworts, nature reserve, bryophyte communities, „Wodospad Wilczki” waterfall, Lower Silesia, Poland

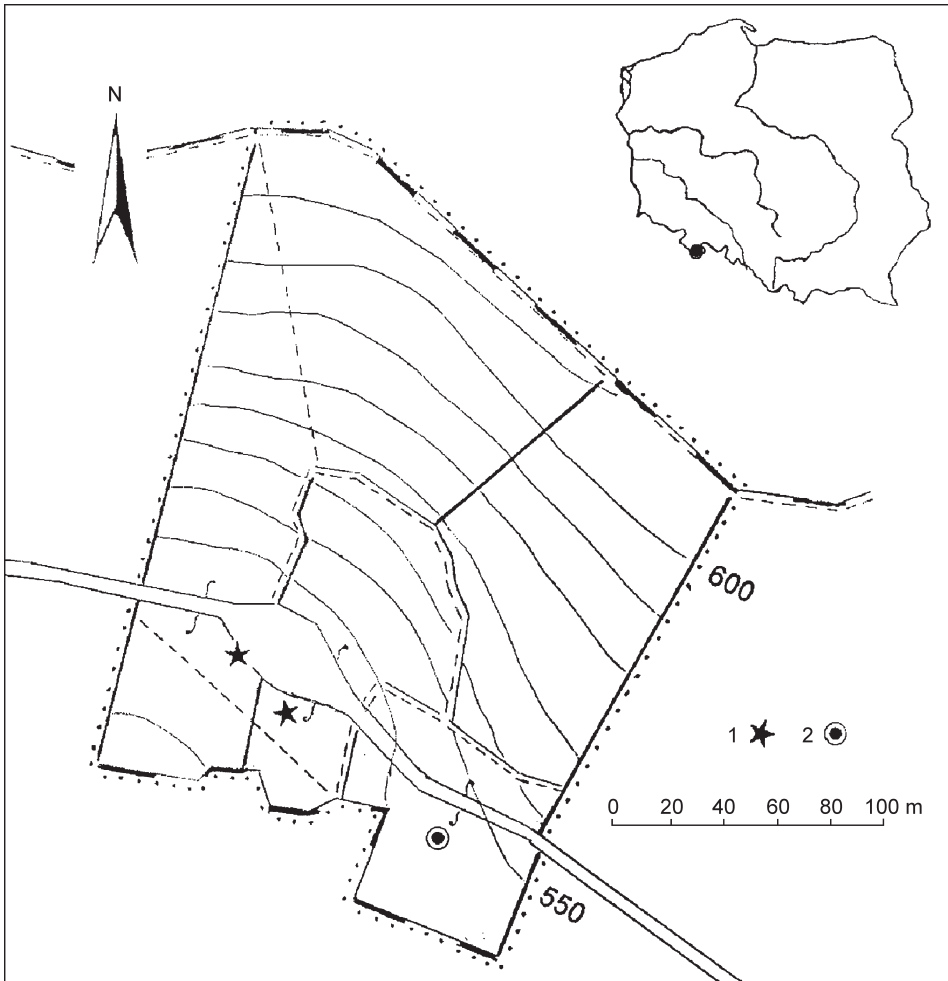
Wstęp

Rezerwat „Wodospad Wilczki”, o powierzchni 2,75 ha, znajdujący się na terenie Śnieżnickiego Parku Krajobrazowego, utworzony został w roku 1958 jako rezerwat krajobrazowy. Obiektem ochrony jest wodospad potoku Wilczki, jeden z najwyższych w Sudetach. W skład rezerwatu, oprócz wodospadu, potoku i wąwozu skalnego, wchodzi obszar leśny. Na terenie tym przeprowadzono dotychczas nieliczne badania przyrodnicze; dotyczyły one tylko fauny niektórych grup (Skarżyński, Pomorski 1996). Więcej wiadomości faunistycznych (Woźny 1996, Skalski 1996, Borowiec, Kania 1996, Pakiet 1996, Jakubiec 1996, Wiszniowska, Stefanik 1996) pochodzi z całego Śnieżnickiego Parku Krajobrazowego.

W ostatnim czasie prowadzono tu badania nad roślinnością naczyniową (Berdowski, Panek 2001). Z botanicznego punktu widzenia najbardziej jednak interesujące są zbiorowiska mszaków porastające olbrzymie bloki skalne wąwozu potoku Wilczki; ich analizie poświęcone jest niniejsze opracowanie.

1. Rys fizjograficzny terenu

Rezerwat znajduje się w nadleśnictwie Międzylesie i leśnictwie Śnieżnik, w miejscowości Międzygórze, położonej ponad 25 km na południe od Kłodzka w województwie dolnośląskim (ryc. 1). Na podstawie rejonizacji przyrodniczo-leśnej (Tramplera 1990) teren ten należy do VII Krainy Sudeckiej, 3 Dzielnicy Sudetów Wschodnich, natomiast według podziału fizycznogeograficznego (Kondracki 1994) do prowincji: Sudety i Przedgórze Sudeckie oraz podprowincji Masyw Śnieżnika.

Ryc. 1. Położenie rezerwatu „Wodospad Wilczki” oraz rozmieszczenie *Mnium spinulosum* (1) i *Plagiothecium succulentum* (2)

Fig. 1. Location of „Wodospad Wilczki” nature reserve and distribution of *Mnium spinulosum* (1) and *Plagiothecium succulentum* (2)

Klimat tego terenu odznacza się długą zimą oraz dużą ilością opadów atmosferycznych i zaliczany jest do górskiego. Przeciętna roczna temperatura wynosi tu (zależnie od wysokości) od +2,4°C do +6,5°C, a średnia roczna suma opadów – ok. 800 mm. Pierwsze przymrozki występują już w sierpniu. Najcieplejszym miesiącem jest lipiec, a najchłodniejszym – luty. Przeważają wiatry wiejące z południowego zachodu (Schmuck 1957).

Gleby są pochodzenia wietrzeniowego o rozmaitej zawartości części szkieletowych. Glebę rezerwatu określono jako brunatną, zbudowaną z glin lekkich i średnich z dużą zawartością części szkieletowych (60–90%), średnio głęboką, na gnejsach (Stawski 1989). Pod względem budowy geologicznej Masyw Snieżnika tworzą gnejsy oraz łupki krystaliczne. Różowe gnejsy pochodzą z ery paleozoicznej, natomiast łupki z ery archaicznej.

Zbocza doliny Wilczki są bardzo strome, z licznie występującymi wychodniami podłoża gnejsowego w postaci ambon i stopni skalnych, z których najniższe opadają stromymi ścianami kilkunastometrowej wysokości do koryta potoku Wilczki. Pozostałe partie stoków są zasłane gnejsowymi blokami skalnymi, pochodzącymi z rozpadu wychodni.

2. Ogólna charakterystyka roślinności

Roślinność naczyniowa rezerwatu „Wodospad Wilczki” reprezentowana jest przez 84 gatunki, wśród których 4 podlegają ochronie częściowej. Najwięcej stanowisk posiada rosnąca po obu stronach potoku *Polypodium vulgare*. Pozostałe: *Viburnum opulus*, *Asarum europaeum* i *Primula elatior* – są znacznie mniej liczne. Pewną rolę odgrywają tu również gatunki górskie, z których do najliczniejszych należą: *Prenanthes purpurea*, *Stachys sylvatica* i *Senecio fuchsii*. Poza wymienionymi, do bardziej interesujących elementów flory roślin naczyniowych zaliczyć jeszcze trzeba: *Lunaria rediviva* (częsty), *Viola biflora* (dosyć rzadki) oraz *Dentaria bulbifera* i *D. enneaphyllos* (b. rzadkie, pojedyncze okazy).

Wśród zbiorowisk leśnych wyróżnia się tu dwa zespoły: jaworzynę górską – *Lunario-Aceretum* oraz kwaśną buczynę górską – *Luzulo luzuloidis-Fagetum*. Pierwszy z nich odznacza się zdecydowaną dominacją *Acer pseudoplatanus* w drzewostanie oraz *Lunaria rediviva* w warstwie zielnej, drugi natomiast, odpowiednio: *Fagus sylvatica* i *Stachys sylvatica* (Berdowski, Panek 2001).

3. Charakterystyka flory mszaków

3.1. Materiał i metody badań

Nomenklaturę gatunków mszaków w całym opracowaniu, jak również układ systematyczny w wykazie gatunków, przyjęto według pracy R. Ochyry i in. (1992). Przy określaniu frekwencji taksonów w wykazie systematycznym zastosowano na-

stępującą skalę: pospolity – notowany na ponad 10 stanowiskach (wystąpieniach), dość częsty – od 6 do 10 stanowisk, rzadki – od 2 do 5 stanowisk, sporadyczny – znaleziony wyłącznie w jednym miejscu.

Podczas identyfikacji gatunków mszaków posługiwano się m.in. opracowaniami: J.-P. Frahm i W. Frey (1987) oraz W. Koły i M. Turzańskiej (1995). Materiały zielnikowe zdeponowano w Zakładzie Systematyki i Fitosocjologii Instytutu Biologii Roślin Uniwersytetu Wrocławskiego.

3.2. Systematyczny wykaz gatunków

W przedstawionym poniżej wykazie gatunków częstość występowania określono, stosując następujące symbole: +++ – pospolity, ++ – dość częsty, + – rzadki, s – sporadyczny.

MARCHANTIOPSIDA

Marchantiaceae (Bisch.) Lindley

1. *Marchantia polymorpha* L. – na brzegach potoku, w wilgotnych miejscach (++)

Conocephalaceae K. Müll. ex Grolle

2. *Conocephalum conicum* (L.) Dum. – na wilgotnych skałkach oraz w zacienionych miejscach w lasach na brzegach potoku (++)

Metzgeriaceae Klinggr.

3. *Metzgeria conjugata* Lindb. – na wilgotnych skałach (+)

Pelliaceae Klinggr.

4. *Pellia epiphylla* (L.) Lindb. – na głazach i na glebie na brzegach potoku (++)

Lophocoleaceae (Joerg.) Vanden Berghen

5. *Chiloscyphus polyanthus* (L.) Corda – na głazach w potoku (+)
6. *Chiloscyphus pallescens* (Ehrh.) Dum. – na głazach i wilgotnych skarpach nad potokiem (+)
7. *Lophocolea heterophylla* (Schrad.) Dum. – na zbutwiałych pniakach oraz na glebie w lasach (+++)
8. *Lophocolea cuspidata* (Nees) Limpr. – na wilgotnych skałach i na glebie (s)

Lophoziaceae (Joerg.) Vanden Berghen

9. *Lophozia ventricosa* (Dicks.) Dum. – na wilgotnych miejscach w lasach nad potokiem oraz na zbutwiałym drewnie (+++)

Gymnomitriaceae Klinggr.

10. *Marsupella emarginata* Dum. – na wilgotnych skałach w korycie potoku (+)

Plagiochilaceae (Jorg.) K. Müll.

11. *Plagiochila asplenoides* (L.) Dum. – w wilgotnych, zacienionych miejscach w lasach (++)

Scapaniaceae Migula

12. *Scapania curta* (Mart.) Dum. – na wilgotnych skarpach nad potokiem (+)
13. *Scapania nemorea* (L.) Grolle – na blokach skalnych i na wilgotnej glebie nad potokiem (++)
14. *Scapania umbrosa* (Schrad.) Dum. – na zbutwiałym drewnie (+)

15. *Scapania undulata* (L.) Dum. – na spryskiwanych blokach skalnych w dolinie potoku (+++).

16. *Diplophyllum albicans* (L.) Dum. – na ścianach skalnych (+).

Cephaloziaceae Migula

17. *Cephalozia bicuspidata* (L.) Dum. – na zbutwiałym drewnie (++).

18. *Nowellia curvifolia* (Dicks.) Mitt. – na słabo rozłożonych pniakach (+).

Lepidoziaceae Limpr.

19. *Lepidozia reptans* (L.) Dum. – na silnie zbutwiałym drewnie (+++).

Porellaceae Cavers

20. *Porella cordeana* (Hub.) Moore – na zacienionych skałach w dolinie potoku (++).

21. *Porella platyphylla* (L.) Pfeiff. – jak gatunek poprzedni.

Lejeuneaceae (C. Mass.) Cas.-Gil.

22. *Lejeunea cavifolia* (Ehrh.) Lindb. – na skałkach i korze pni jaworów.

BRYOPSIDA

Sphagnaceae Dum.

23. *Sphagnum fimbriatum* Wils. in Hook. – w wilgotnych miejscach nad potokiem (++).

Ditrichaceae Limpr.

24. *Ceratodon purpureus* (Hedw.) Brid. – na suchych przydrożach i skałkach (++).

25. *Distichium capillaceum* (Hedw.) B., S. & G. – na kamiennych obudowach (+).

Dicranaceae Schimp.

26. *Dicranella heteromalla* (Hedw.) Schimp. – w runie leśnym kwaśnej buczyny (++).

27. *Dicranodontium denudatum* (Brid.) Britt. – na zbutwiałych pniakach, a zwłaszcza na blokach skalnych (++).

28. *Paraleucobryum longifolium* (Limpr.) Loeske – na suchych skałkach, czasami na zbutwiałym drewnie (++).

29. *Orthodicranum montanum* (Hedw.) Loeske – jako epifit na korze buków (++).

30. *Dicranum scoparium* Hedw. – najczęściej na humusie naskalnym (+++).

31. *Leucobryum glaucum* (Hedw.) Angstr. in Fries – na glebie w kwaśnej buczynie (+).

Pottiaceae Schimp.

32. *Tortella tortuosa* (Hedw.) Limpr. – na kamiennych obudowach i murkach (+).

33. *Encalypta rhabdocarpa* Schwaegr. – jak gatunek poprzedni, lecz częstszy (++).

Grimmiaceae Arnott

34. *Schistidium apocarpum* (Hedw.) B., S. & G. – na suchych skałkach (+).

35. *Grimmia hartmannii* Schimp. – na skałach (++).

Bryaceae Schwaegr.

36. *Pohlia nutans* (Hedw.) Lindb. – w lasach na całym terenie oraz na silnie rozłożonym drewnie (+++).

37. *Bryum capillare* Hedw. – na suchych skałach (+).

38. *Bryum subelegans* Kindb. – na korze, u nasady pni drzew, głównie buków (++).

Mniaceae Schwaegr.

39. *Rhizomnium punctatum* (Hedw.) T. Kop. – na wilgotnych skałkach i w rozlewiskach (+++).

40. *Mnium stellare* Hedw. – na skałkach i kamiennych schodkach (++).

41. *Mnium spinulosum* B., S. & G. – na skałkach (+).

42. *Mnium hornum* Hedw. – na wilgotnych skarpach i skałach (+++).
 43. *Plagiomnium rostratum* (Schrad.) T. Kop. – w runie leśnym (+).
 44. *Plagiomnium undulatum* (Hedw.) T. Kop. – w rozlewiskach i na brzegach potoku (+).

Neckeraceae C. Müll.

45. *Homalia trichomanoides* (Hedw.) B. S. & G. – gatunek epifityczny występujący tu głównie na korze jaworów (++).

Lembophyllaceae Broth.

46. *Isoetecium alopecuroides* (Dub.) Isov. – gatunek epilito-epifityczny, rośnie zarówno na skałach, jak i na korze drzew (+++).

Thuidiaceae Schimp.

47. *Thuidium tamariscifolium* (Hedw.) B., S. & G. – na humusie naskalnym w pobliżu potoku (++).

Brachytheciaceae Schimp.

48. *Brachythecium salebrosum* (Web. & Mohr.) B., S. & G. – na zbutwiałych pniakach (+++).
 49. *Brachythecium rutabulum* (Hedw.) B., S. & G. – na różnych podłożach (+++).
 50. *Brachythecium rivulare* B., S. & G. – na wilgotnych blokach skalnych w korycie potoku (++).
 51. *Brachythecium populeum* (Hedw.) B., S. & G. – na kamiennych murkach i obudowach (+).

Amblystegiaceae G. Roth

52. *Amblystegium juratzkanum* Schimp. – gdziekolwiek na glebie w lasach (+).
 53. *Amblystegium serpens* (Hedw.) B., S. & G. – na korze buków (+).
 54. *Sanionia uncinata* (Hedw.) Loeske – na kamiennych obudowach (+).

Plagiotheciaceae (Broth.) Fleisch.

55. *Plagiothecium laetum* B. S. & G. – przeważnie na skałach (+++).
 56. *Plagiothecium curvifolium* Limpr. – jak gatunek poprzedni, również na glebie (+++).
 57. *Plagiothecium succulentum* (Wils.) Lindb. – znaleziony na korze jaworu (s).
 58. *Plagiothecium denticulatum* (Hedw.) B., S. & G. – często jako gatunek epifityczny (++).
 59. *Plagiothecium nemorale* Moenk. – na skałkach i na glebie (+++).
 60. *Herzogiella seligeri* (Brid.) Iwats. – na silnie rozłożonych pniakach (++).

Hypnaceae Schimp.

61. *Platygyrium repens* (Brid.) B., S. & G. – na korze drzew, głównie jaworów (+++).
 62. *Hypnum cupressiforme* Hedw. var. *cupressiforme* – na różnych podłożach, na korze drzew, na suchych i wilgotnych skałach oraz na glebie w lasach (+++).
 63. *Hypnum cupressiforme* var. *filiiforme* Brid. – na korze żywych drzew, przeważnie buków (++).
 64. *Hypnum jutlandicum* Holmen & Warncke – na korze drzew, rzadziej na skałach (++).

Hylocomiaceae (Broth.) Fleisch.

65. *Rhytidiadelphus squarrosus* (Hedw.) Warnst. – w wilgotnych, trawiastych miejscach oraz na humusie naskalnym (+).

Tetraphidaceae Schimp.

66. *Tetraphis pellucida* Hedw. – na zbutwiałych pniakach i skałach (++).

Polytrichaceae Schwaegr.

67. *Atrichum undulatum* P. Beauv. – w lasach na ziemi i humusie naskalnym (++).
 68. *Polytrichastrum formosum* (Hedw.) G.L. Smith – jak gatunek poprzedni, jeden z najpospolitszych gatunków naziemnych w rezerwacie (+++).

Stwierdzone w rezerwacie gatunki mszaków należą do 30 rodzin, z których najliczniejszą są rodziny *Dicranaceae*, *Mniaceae* i *Plagiotheciaceae* (po 6 gat.). Wśród ro-

dzajów dominują: *Plagiothecium* (5 gat.) i *Scapania* (4 gat.). Do rzadszych gatunków w Polsce należą mchy: *Mnium spinulosum* i *Plagiothecium succulentum*.

3.3. Analiza siedliskowa i zbiorowiska mszaków

Na terenie badanego rezerwatu mszaki występują w następujących siedliskach: na ziemi, głównie w runie leśnym, na korze żywych drzew, na zbutwiałym drewnie oraz na podłożu kamiennym (skały, mury, głązy).

Największą grupę (31 gat.) tworzą tu mszaki epilityczne. Porastają one zarówno duże bloki i ściany skalne znajdujące się w dolinie potoku, jak i liczne suche głązy rozproszone w zbiorowiskach leśnych, w wyższych położeniach, często oddalone od koryta potoku. Na wilgotnych skałach, będących niejednokrotnie w zasięgu spryskiwanej wody potoku, do najliczniejszych mszaków należą: gatunki z rodzaju *Scapania* (*S. undulata*, *S. nemorosa*), rodzaju *Porella* (*P. cordeana*, *P. platyphylla*) oraz *Brachythecium rivulare*, *Dicranodontium denudatum* i *Isothecium alopecuroides*.

Brioflora suchych głązów i skałek jest znacznie uboższa, tutaj spotyka się często jednogatunkowe skupienia, przeważnie mchów, np. gatunków z rodzaju *Plagiothecium* (*P. laetum*, *P. curvifolium*), *Hypnum* (*H. cupressiforme*, *H. jutlandicum*) – notowane też na innych podłożach oraz typowe epility – *Paraleucobryum longifolium* i *Grimmia hartmanii*. Bardzo często na humusie naskalnym rosną epigeiczne gatunki mchów, np. *Dicranum scoparium*, *Thuidium tamariscinum* i *Mnium hornum*. W skład tej grupy wchodzi również epility rosnące na dość licznych, sztucznych kamiennych obudowach i murkach, stanowiących kamienne wzmocnienia w rezerwacie. W tych miejscach spotkano także gatunki kalcyfilne, jak np. *Encalypta rhabdocarpa* i *Tortella tortuosa*.

Mszaki naziemne stanowią w rezerwacie znacznie mniejszą grupę (19 gat.); występują one najczęściej w runie leśnym zarówno jaworzyny górskiej (*Lunario-Acereum*), jak i kwaśnej buczyny górskiej (*Luzulo luzuloidis-Fagetum*). W jaworzynie mszaki spotykane są jednak znacznie rzadziej (np. *Atrichum undulatum*), natomiast w buczynie stanowią liczniejszą grupę (np. *Polytrichastrum formosum*, *Dicranella heteromalla*, *Dicranum scoparium*).

Do mchów epigeicznych zaliczyć należy też niewielką liczbę mszaków porastających skarpy, zarówno przy drogach w lasach, jak i w korycie potoku; najczęstszymi jej przedstawicielami są: *Mnium hornum* oraz *Scapania nemorosa*. Najpospolitszymi w grupie mszaków naziemnych są: *Dicranella heteromalla*, *Pohlia nutans* i *Polytrichastrum formosum*.

Zarówno epifity, jak i epiksylity w brioflorze tego terenu nie odgrywają dużej roli. Epifity (15 gat.) porastają zazwyczaj korę dolnych części drzew, przeważnie buków i jaworów. Rosną tu mszaki wielopodłożowe, np. *Amblystegium serpens*, *Brachythecium rutabulum* i *Hypnum cupressiforme*, a także typowe epifity, np. *Homalia trichomanoides*, *Isothecium alopecuroides* i *Orthodicranum montanum*.

Duża ilość zbutwiałego drewna (ścięte pniaki, powalone kłody, gałęzie) nagromadzona w wąwozie jest siedliskiem mszaków tworzących zbiorowiska epiksyliczne. Na słabo zbutwiałym drewnie, głównie na powierzchni cięcia pniaków, spotyka

się takie gatunki, jak *Nowellia curvifolia* i *Brachythecium salebrosum*, natomiast na silnie rozłożonym drewnie rosną np. *Lepidozia reptans* i *Tetraphis pellucida*, czy też gatunki naziemne, np. *Dicranella heteromalla* i *Pohlia nutans*.

Wśród zbiorowisk epilitycznych interesującym jest zbiorowisko *Conocephalum conicum-Viola biflora* (Koła, mscr.), w którym mchom i wątrobowcom towarzyszą rośliny naczyniowe. Rozwijają się one w miejscach zacienionych i wilgotnych, na pionowych skałach i półkach skalnych. Rośliny naczyniowe tworzą warstwę wyższą; reprezentowane są m.in. przez *Viola biflora* oraz *Cystopteris fragilis*, mszaki natomiast budują warstwę niższą, a do najczęstszych gatunków zaliczyć należy z wątrobowców *Conocephalum conicum* i *Metzgeria conjugata*, a z mchów – *Plagiomnium rostratum* i *Rhizomnium punctatum*.

Inne zbiorowisko naskalne – zespół *Diplophylllo-Scapanietum* – porasta ściany skalne wąwozu i składa się prawie wyłącznie z mszaków, wśród których przeważają gatunki subatlantyckie, jak np. *Diplophyllum albicans* i *Scapania nemorosa*.

Na korze żywych drzew wyróżniają się fitocenozy zespołu *Orthodicrano-Hypnetum filiformis*, którego podstawowymi składnikami są *Hypnum cupressiforme* var. *filiforme* oraz *Orthodicranum montanum*.

Zanieczyszczenie wody w potoku jest bezpośrednią przyczyną zanikania zbiorowisk potokowych. Kilkadziesiąt lat temu (Koła, mscr.) na kamieniach w potoku można było wyróżnić kilka zespołów o wysokiej strukturze organizacyjnej. Obecnie na odcinku, gdzie potok przepływa przez rezerwat, spotkano zaledwie kilka gatunków mszaków rosnących stale w pasie euhydrobiontów; większość z nich wykazuje obniżoną żywotność lub przechodzi na siedliska okresowo zalewane wodą (pas hydroamfibiontów).

4. Podsumowanie

Flora mszaków rezerwatu krajobrazowego „Wodospad Wilczki” liczy obecnie 68 gatunków (22 gat. wątrobowców oraz 46 gat. mchów). Skupione są one w następujących siedliskach: na podłożu kamiennym (największa grupa – 31 gatunków), na ziemi, głównie w runie leśnym jaworzyny górskiej i kwaśnej buczyny (19 gat.), na korze żywych drzew (15 gat.) oraz na zbutwiałym drewnie (13 gat.). Najbardziej interesujące zbiorowiska mszaków porastają duże bloki i ściany skalne znajdujące się w dolinie potoku (*Conocephalum conicum-Viola biflora* oraz *Diplophylllo-Scapanietum*). Te miejsca wymagają szczególnej ochrony.

Do najbardziej interesujących gatunków w rezerwacie należą: *Mnium spinulosum* oraz *Plagiothecium succulentum* (ryc. 1).

Literatura

BERDOWSKI W., PANEK E. 2001. Szata roślinna rezerwatu krajobrazowego „Wodospad Wilczki” na Dolnym Śląsku. – Bad. Fizjogr. Pol. Zach. ser. B, Botanika 50: 105–116.

- BOROWIEC L., KANIA J. 1996. Stonkowate i ryjkowcowate (*Coleoptera: Chrysomelidae, Apionidae, Attelabidae, Curculionidae*) – W: WISZNIOWSKA T. (red.), Masyw Śnieżnika. Fauna. – PAE, s. 262–267.
- FRAHM J.-P., FREY W. 1987. Moosflora. – Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, 325 ss.
- JAKUBIEC Z. 1996. Ptaki świerczyn regla górnego. – W: WISZNIOWSKA T. (red.), Masyw Śnieżnika. Fauna. – PAE, s. 272–276.
- KOŁA W. Zbiorowiska roślinne rezerwatu Wodospad Wilczki. – Wrocław. Mscr.
- KOŁA W., TURZAŃSKA M. 1995. Wątrobowce (*Hepaticopsida*) i glewiki (*Anthocerophytina*). Klucz do oznaczania. – Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 153 ss.
- KONDRACKI J. 1994. Geografia Polski. Mezoregiony fizycznogeograficzne. – PWN, Warszawa, 340 ss.
- OCHYRA R., SZMAJDA P., BEDNAREK-OCHYRA H. 1992. List of mosses to be published in ATMOS. – W: OCHYRA R., SZMAJDA P. (red.), Atlas of the geographical distribution of mosses in Poland 8. – W. Szafer Institute of Botany of the Polish Academy of Sciences & Adam Mickiewicz University, Kraków-Poznań, s. 9–14.
- Plan urządzenia rezerwatu przyrody p.n. „Wodospad Wilczki” na okres gosp. od 1 I 1990 r. do 31 XII 1999 r. – Wrocław. Mscr.
- PAKIET M. 1996. Ślimaki lądowe (*Gastropoda terrestria*). – W: WISZNIOWSKA T. (red.), Masyw Śnieżnika. Fauna. – PAE, s. 268–271.
- SCHMUCK A. 1957. Regiony termiczne województwa wrocławskiego. – Czas. Geogr. 28:
- SKAŁSKI A.W. 1996. Motyle większe (*Macrolepidoptera*). – W: WISZNIOWSKA T. (red.), Masyw Śnieżnika. Fauna. – PAE, s. 257–261.
- SKARŻYŃSKI D., POMORSKI R.J. 1996. Skoczogonki (*Collembola*). – W: WISZNIOWSKA T. (red.), Masyw Śnieżnika. Fauna. – PAE, s. 250–256.
- STAWSKI J. 1989. Plan zagospodarowania rezerwatu przyrody „Wodospad Wilczki”. – BULiG, Wrocław. Mscr.
- TRAMPLER T. 1990. Regionalizacja przyrodniczo-leśna na podstawach ekologiczno-fizjograficznych. – PWRiL, Warszawa.
- WOŹNY M. 1996. Pająki (*Aranei*). – W: WISZNIOWSKA T. (red.), Masyw Śnieżnika. Fauna. – PAE, s. 244–249.
- WISZNIOWSKA T., STEFANIK K. 1996. Ssaki (*Mammalia*). – W: WISZNIOWSKA T. (red.), Masyw Śnieżnika. Fauna. – PAE, s. 277–284.

Summary

The flora of bryophytes of the landscape nature reserve “Wodospad Wilczki” waterfall comprises 68 species (liverworts – 22, mosses – 46). The most interesting bryophyte communities cover huge blocks and rock walls in the stream valley. These habitats are conspicuous by the largest number of bryophytes – 31 species. Bryophytes occur also on numerous decaying logs and stumps, on the bark of living trees and on soil. The most interesting species in the reserve are: *Mnium spinulosum* and *Plagiothecium succulentum*.

Wpłynęło: 6.03.2001; przyjęto do druku: 5.03.2002